

A poesía de fins do XX e comezos do XXI. Temas e autores dos 80 e dos 90. Poetas e tendencias actuais máis relevantes.

1. O panorama literario de fins do séc. XX e comezos do séc. XXI

O último terzo do século XX e os principios do século XXI caracterízanse por unha verdadeira eclosión poética e por unha evolución do xénero que desemboca na decadencia do socialrealismo anterior e na diversificación temática e formal.

A finais da década de 1960 e a principios de 1970, un grupo de poetas chamados “os Novísimos” continúan cultivando a principal liña temática da etapa precedente: o socialrealismo.

Cómpre chegar a 1976 para que obras como *Con pólvora e magnolias*, de Xosé Luís Méndez Ferrín, e *Mesteres*, de Arcadio López-Casanova comecen a explorar novas vías formais e o discurso poético se abra a contidos de carácter intimista, existencial e cultural.

Será a partir da década de 1980 cando se consolide esta tendencia rexida polo culturalismo, pola preocupación polos aspectos formais e pola apertura temática.

Posteriormente, na década de 1990 agroman novas voces guiadas por unha actitude crítica fronte á etapa previa, que fan uso dunha linguaxe máis natural, caracterizada pola riqueza de variedades dialectais, diastráticas e diafásicas. En canto aos temas afóndase nesta década nas orientacións feministas, de cuestionamento da hexemonía de determinadas correntes ideolóxicas dominantes na sociedade occidental e de revisión ilimitada do papel da poesía no mundo contemporáneo.

2. Precedentes: “os Novísimos”

A poesía anterior a 1976 centrábase no reclamo da normalización da lingua e na conquista de ámbitos de uso, e poderíase relacionar coa “canción protesta” desenvolvida durante a época franquista.

Nestes anos, cómpre mencionar dous aspectos básicos que constitúen antecedentes claros da produción poética posterior:

- **o maxisterio dos máis vellos:** algúns autores de xeracións anteriores funcionaron como verdadeiros mestres para os máis novos. É doado comprobar a influencia do verso directo e claro de Celso Emilio Ferreiro ou o papel de precursor do culturalismo que xogou Ferrín. Tamén se recolle a herdanza doutras voces como as de Uxío Novoneyra, Manuel María, Bernardino Graña, etc.
- **a decadencia da poesía socialrealista:** a crise do socialrealismo comezou na década de 1970 e reflíctese na antoloxía de Mª Victoria Moreno *Os novísimos da poesía galega* (1973). Esta obra dá nome a un grupo de poetas aínda preocupados pola denuncia e a reivindicación, que loitan a prol da lingua, das liberdades individuais e colectivas e da visión de Galicia como nación. Estes autores denominados “os Novísimos” introducen paulatinamente o afondamento no intimismo e na procura de novas calidades formais. Forman parte deste grupo Darío Xohán Cabana, Lois Diéguez, Fiz Vergara Vilariño, Xavier Rodríguez Barrio e outros como Xosé Lois García, Margarita Ledo, Alfredo Conde, Millán Picouto, Helena Villar Janeiro e Xesús Rábade Paredes.

3. O cambio de rumbo de 1976

O ano 1976 constitúe un fito histórico na literatura galega debido á publicación de *Con pólvora e magnolias* de Ferrín e de *Mesteres* de A. López-Casanova. Tamén se abre unha nova etapa política co remate da ditadura e a chegada da democracia. A partir de aquí aténdese máis aos recursos formais e á dimensión estética do poema fronte ao prosaísmo e á ética dominante no

socialrealismo. Preséntanse temas novos de carácter intimista, existencial, metafísico, mitolóxico e cultural e aparecen referencias a personaxes, obras e linguas estranxeiras coas conseguíntes influencias foráneas.

Os autores deste novo período reúnen en colectivos coa finalidade de ser máis efectivos na loita antifranquista nesa época de transición e polo afán de darse a coñecer dunha maneira máis eficaz apoiándose entre si.

Ademais, cómpre salientar o papel desempeñado por unha serie de publicacións periódicas que constituíron unha vía de difusión para unha produción lírica que estaba a alcanzar unhas dimensións descoñecidas en anos anteriores.

3.1. Os colectivos

Os colectivos de poetas de maior relevancia son Grupo de Comunicación Poética Rompente, Cravo Fondo, e os aglutinados nos libros conxuntos *Alén* e *De amor e desamor*.

- **Rompente** xurdiu en Vigo en 1975 e durou ata 1983. A súa primeira obra colectiva é de 1976 e titúlase *Crebar as liras*. O grupo estaba formado por Antón Reixa, Alberto Avendaño, Manuel María Romón e Camilo Valdeorras; contaron tamén coa colaboración, nun principio, de Alfonso Pexegueiro. O colectivo caracterizouse pola súa ousadía e polas súas propostas innovadoras. No ano 1978 publicaron *Silabario da turbina*, unha obra conxunta cun deseño pouco convencional dominado por técnicas doutras artes como a colaxe. Outro dos seus libros foi *A dama que fala* (1983).
- **Cravo Fondo** creouse en 1976 en Santiago de Compostela e aglutinaba sete poetas, case todos lugueses: Xesús Rábade Paredes, Fiz Vergara Vilariño, Xavier Rodríguez Barrio, os irmáns Xulio e Xesús Valcárcel, Helena Villar e un autor máis novo, Ramiro Fonte. Publicaron unicamente un libro colectivo co mesmo nome do grupo e un manifesto programático. Expoñen a súa vontade nacionalista e antielitista, pero non negan a dimensión social da poesía, polo que mesmo foron cualificados como forma epigonal do socialrealismo.
- **Alén** deuse a coñecer en 1977 cun libro conxunto do mesmo nome. Os seus integrantes eran Miguel Anxo Mato Fondo, Xosé Ramón Pena e Francisco Salinas Portugal. Tratábase dunha xuntanza de compañeiros unidos por coincidir nas aulas compostelás e compartir as mesmas preocupacións literarias e xuvenís.
- **De amor e desamor** foi un grupo vinculado coa Coruña que publicou dous libros conxuntos con este título. Formaron parte del Lino Braxe, Xosé Devesa, Fernán-Vello, Mato Fondo, Pilar Pallarés, Lois Pereiro, Salinas, Manuel Rivas, Xavier Seoane e Xulio L. Valcárcel.

3.2. As revistas

O agromar dun considerable número de publicacións serven de introdución á poesía da etapa posterior, xa que poetas anteriores a 1976 compartiron páxinas cos dos oitenta e dos noventa. As de maior transcendencia foron *Coordenadas*, *Dorna* e a madrileña *Loia*. Outras publicacións relevantes son *Festa da Palabra Silenciada*, fundada por Mª Xosé Queizán, de carácter feminista, e *Luzes de Galiza*, dirixida por Manuel Rivas.

4. A poesía dos oitenta

Esta denominación refírese aos escritores que comezan a publicar cara a principios desta década e comparten uns trazos que os enfrontan aos poetas do decenio seguinte.

4.1. Liñas temáticas

Este grupo de escritores rexeita a estética socialrealista do discurso anterior e presenta estas características comúns:

- o **culturalismo**, a presenza nos textos de referencias culturais. O que mellor reflicte esta tendencia é o exercicio da intertextualidade, pois para as composicións tómanse elementos das literaturas portuguesa, española, hispanoamericana e universal, desde os clásicos grecolatinos ata a época contemporánea.
Tamén se bota man doutras ciencias e artes como a filosofía, a mitoloxía, a música, as artes plásticas, etc. Un aspecto fundamental é a atención que recibiron o cine, a banda deseñada, os medios de comunicación de masas...
- A **preocupación formalista**, reflectida na especial atención á lingua en busca dun código moi elaborado e de gran corrección. Volveuse, en parte, aos metros clásicos -soneto, lira, tercetos encadeados- e procurouse a creación dun poema concibido como unidade coherente.
- A **apertura temática**, que consistiu no cultivo de novos temas ou no feito de tratar os anteriores dun xeito anovado. Destacan.
 - os **temas intimistas**: o amor, o paso do tempo, a nostalxia, a morte, a soidade e o desencanto;
 - o **medio**, que se traduce en distintos espazos: naturais, urbanos, interiores e íntimos;
 - os **temas culturalistas**, xa mencionados;
 - os **temas sociais**, con novas formas e asuntos, entre os que destaca a preocupación por Galicia, polas inxustizas no terreo laboral, polos textos épicos e por contidos políticos como o nacionalismo, o marxismo, o anarquismo e o atlantismo revolucionario;
 - a **reflexión metaliteraria**, que deixou a súa pegada nas poéticas e autopoéticas que publicaron algúns destes autores.

4.2. Clasificación dos autores segundo as liñas temáticas

Expostos os principais temas da lírica desta década, sería posible agrupar estes poetas en cinco tendencias que conviviron, incluso nun mesmo escritor: o culturalismo, a poesía do cotián, a experimentación, a poesía da muller e os que transitaron camiños senlleiros.

4.2.1. O culturalismo

Baixo esta denominación cabe incluír autores como Manuel Forcadela, Eusebio Lorenzo Baleirón, Ramiro Fonte, Miguel Anxo Fernán-Vello, Xosé Mª Álvarez Cáccamo e Xavier Rodríguez Baixeras.

- **Manuel Forcadela** naceu en Forcadela, no concello de Tomiño, no ano 1958. É narrador, ensaísta e tradutor, e un dos escritores que mellor exemplifican a liña culturalista e esteticista. O seu primeiro libro, *Ferida acústica de río* (1981), está dominado pola intertextualidade, con referencias a escritores doutras épocas como Ovidio, Homero, Petrarca e Pessoa, e no que a música é un elemento relevante.
Adhírense a esta tendencia outros títulos seus, como *O regreso das ninfas* (1985), *O varredor en outono* (1987), *Nausícaa* (1992) e *Profecía* (1992). Máis recentemente publicou

Morte do fadista (2000), *Refutación da musa* (2001) e *Música de cinza* (2008).

- **Eusebio Lorenzo Baleirón** (Dodro, 1962-1986) foi un dos autores máis representativos da nova corrente literaria que se iniciou cara a 1980. A súa voz poética é eminentemente culturalista e esteticista. Os dous libros seus publicados en vida foron *O corpo e as sombras* e *Os días olvidados*, ambos de 1985. Postumamente, publicouse *A morte presentida* (1988), libro que insiste nas referencias culturais e que se fixo sobre un proxecto seu titulado *Gramática do silencio*. En *Obra poética* apareceu a compilación de boa parte da poesía do autor.
- **Ramiro Fonte** (Pontedeume, 1957-Barcelona, 2008) formou parte do colectivo Cravo Fondo e tamén cultivou a tendencia culturalista con gran rigor formal. Ao seu primeiro libro, *As cidades da nada* (1983) seguírono *Designium* (1984), *Pensar na tempestade* (1986) -no que se introduce a narratividade como novo elemento na súa obra-, *Pasa un segredo* (1988), *Adeus Norte* (1991), *Mínima moralidade* (1998), ademais dalgúns opúsculos. As súas derradeiras obras son *Reversos* e *Xardín do pasatempo*, publicadas no ano 2008. No seu discurso lírico reflexiona sobre o paso do tempo e a nostalgia, e evoca os espazos íntimos con abundancia de símbolos.
- **Miguel Anxo Fernán-Vello** (Cospeito, 1958) é un escritor polifacético que fixo incursións nos eidos do ensaio, da narrativa e da dramática. Crea un discurso poético embargado polo erotismo e o sentimento telúrico. Fálase dunha triloxía composta por *Do desexo en corpo e sombra* (1983), *Seivas de amor e tránsito* (1984) e *Memorial da brancura* (1984). A unidade destes tres libros vén dada polo tema amoroso e pola reflexión sobre a beleza e o paso do tempo. Outros poemarios seus son *Livro das paisaxes vivas* (1985), *Poemas da lenta nudez* (1994), *As certezas do clima* (1996) e *Dicionario do estremecemento* (2008). A súa obra caracterízase formalmente pola busca da beleza na expresión e polo ritmo musical do verso.
- **Xosé María Álvarez Cáccamo** (Vigo, 1950) combina na súa obra poética dúas liñas diferenciadas: a intimista e a social. Dentro da primeira percíbense dous eixes: o amor e o cosmos. Os escenarios preséntanse dominados polo paso do tempo e o seu efecto sobre o ser humano. Cáccamo é autor dunha ampla obra que abrangue, entre outros, os libros de poemas *Praia das furnas* (1983), *Os documentos da sombra* (1986), *Calendario perpetuo* (1997), *Os cadernos da ira* (1999) e *Vento de sal* (2008).
- **Xavier Rodríguez Baixeras** (Tarragona, 1945) caracterízase polo emprego de estrofas clásicas e pola importancia da memoria nas súas composicións, o que lle confire á súa obra orixinalidade e, ao mesmo tempo, unidade. Escribiu *Fentos no mar* (1981), *Anos de viaxe* (*Poesía 1981-1987*), *Beira Norte* (1996), *O pan da tarde* (2006), etc. Outros autores que se insiren nesta tendencia son Román Raña, Paulino Vázquez, Xulio López Valcárcel, Xavier Seoane, Xesús López Valcárcel, Anxo Quintela, Lino Braxe, etc.

4.2.2. A poesía do cotián

Os autores pertencentes a esta liña temática poetizaron aspectos do cotián e reflectiron dun xeito intimista consideracións autobiográficas, aínda que non abandonaron por iso certa

reflexión social. Singularízanse, ademais, por unha linguaxe máis directa e pola menor preocupación polos aspectos meramente formais. O máis representativo é Manuel Rivas.

- **Manuel Rivas** (A Coruña, 1957) é un dos escritores máis prolíficos e polifacéticos da década dos oitenta. Cultiva tamén o ensaio xornalístico e a narrativa e afástase do culturalismo, co emprego dun discurso sinxelo e dunha linguaxe directa.

O seu primeiro poemario foi *Libro do Entroido* (1979) e a este seguírono *Balada nas praias do oeste* (1985), *Mohicania* (1986), *Ningún cisne* (1989), *Costa da Morte blues* (1994), *Do descoñecido ao descoñecido* (2003), entre outros.

A súa poesía caracterízase polos motivos da vida cotiá, a atención aos conflitos entre persoas e o retrato de espazos fronteirizos entre o rural e o urbano.

Outros escritores que plasman nos seus poemas as súas experiencias son Antón L. Dobao, Lois Pereiro e Luísa Castro. Ademais, cómpre lembrar que algúns dos poetas da liña culturalista evolucionaron cos anos a esta tendencia do cotián.

4.2.3. A experimentación

Aínda que a estética nesta década estea rexida polo academicismo e o coidado nos aspectos formais, existe tamén unha liña enraizada nos 70 (Grupo Rompente), na que se procura a experimentación á hora da creación poética.

- **Manuel Vilanova** (Punxín, 1944) foi un dos protagonistas do cambio de rumbo da poesía galega. Practica o culturalismo e a intertextualidade, pero xogando coa experimentación, ademais de crear universos mitolóxicos nas súas obras de carácter vangardista e rupturista. Escribiu *E direi-vos eu do mister das cobras* (1980), *A lenda das árbores de prata* (1985), *A esmeralda branca* (2006), etc.
- **Vicente Araguas** (Narón, 1950) é crítico, ensaísta e tradutor, foi tamén cofundador do grupo de canción protesta *Voces Ceibes*. Algunhas das súas obras son *Paisaxe de Glasgow* (1978), *Caleidoscopio* (1988) e *Maneiras de querer* (2005), unha compilación de composicións xa editadas xunto con outras inéditas.

Outros escritores inseridos nesta corrente son Alfonso Pexegueiro e Miguel Sande.

4.2.4. A poesía de muller

Na década de 1980 as mulleres incorporáronse de forma definitiva e consolidada ao panorama da lírica en galego. A súa poética distínguese polo rexeitamento do androcentrismo e por un intimismo caracteristicamente feminino.

- **Pilar Pallarés** (Culleredo, 1957) afasta o xogo culturalista dunha poesía na que predomina o sentimento amoroso ligado ao sufrimento e mesmo á morte. Escribiu *Entre lusco e fusco* (1980), *Sétima soidade* (1984), *Livro das devoracións* (1996), etc.
- **Ana Romaní** (Noia, 1962) desenvolve unha poética intimista na que están presentes a natureza -fundamentalmente o mar-, o amor e a nostalgia polo paso do tempo. Publicou *Palabra de mar* (1987), *Das últimas mareas* (1994), *Arden* (1998), etc.
- **Xela Arias** (Lugo, 1962-Vigo, 2003) escribiu unha obra rupturista, próxima ao surrealismo. Nalgúns libros de poemas combina o texto e a imaxe e trata temas pouco habituais como o

embarazo e a maternidade. Escribiu *Denuncia do equilibrio* (1986), *Tigres coma cabalos* (1990), *Darío a diario* (1996) e *Intempériome* (2003).

Destacan tamén poetas como Pilar Cebreiro, Ánxeles Penas, Helena Villar e Marica Campo.

4.2.5. Camiños senlleiros

Neste grupo heteroxéneo insírense aqueles poetas con obras de particular orixinalidade ou cunha produción dispar na que se mesturan todas as tendencias expostas previamente.

- **Claudio Rodríguez Fer** (Lugo, 1956) é autor dunha relevante obra crítica e investigadora centrada nas literaturas galega e castelá. A súa produción lírica presta especial atención ao eido da poesía erótica. Publicou *Poemas de amor sen morte* (1979), *Tigres de tenrura* (1982), *Cinepoemas* (1983), *Vulva* (1991), *Extrema Europa* (1996), *A loita continúa* (2004); *Viaxe a ti* (2006) e *Ámote vermella* (2009).
- **Cesáreo Sánchez Iglesias** (O Carballiño, 1951), ensaísta e xornalista, como poeta creou unha obra singular e de grande unidade que se caracteriza pola natureza espida do verso e pola súa aparente sinxeleza. É habitual clasificar os seus libros de poemas en ciclos: a escrita do silencio, a escrita da auga e a escrita da luz.

Outros poetas incluídos neste apartado poden ser Luís González Tosar, Luís Rei Núñez e Miguelanxo Murado.

5. A poesía dos noventa

Na década de 1990 a produción de poesía supón o 40% dos libros publicados en Galicia, os autores noveis superan o centenar e cómpre non esquecer que poetas doutras xeracións continúan cultivando este xénero. Os novos poetas necesitaron entón, para facerse cun espazo no panorama poético do momento, agruparse en colectivos como Serán Vencello (Santiago de Compostela), Dolmen (Ourense), Batallón Literario da Costa da Morte, colectivo Ronseltz, Humilladoiro... e crear iniciativas editoriais como a de Letras da Cal para posibilitar a publicación de obras de autores case sempre inéditos.

5.1. O tratamento da lingua na poesía dos noventa

As correntes poéticas emerxentes nesta década rompen coa medida, co equilibrio e coa procura da beleza formal para potenciar a creación de textos “desaliñados” que se distinguen polo seu instinto vital, o seu desequilibrio ou a súa exuberancia. Isto conséguese optando pola vía da linguaxe prosaica e familiar ou pola do fragmentarismo na organización sintáctica e estrutural do poema.

Insírense nas composicións voces diversas, formas de diferentes variedades dialectais, diastráticas e diafásicas ou mesmo elabórase un discurso poético baseado nunha forma ilóxica do dicir.

5.2. Os predecesores e os niveladores cos oitenta

Ademais do maxisterio de autores como Ferrín e Xohana Torres e do labor dinamizador de Ana Romaní e Claudio Rodríguez Fer, poetas como Luísa Castro, Antón Lopo e Lois Pereiro son precedentes da poesía dos noventa. As súas composicións transgresoras e provocativas, que reflicten unha realidade núa, en ocasións cruenta, son precursoras da lírica desta etapa.

Por outra banda, xunto ás correntes innovadoras conviven outros autores ocupados en continuar desenvolvendo a atención aos aspectos formais, mais puíndo os seus excesos e

comezando a incluír motivos máis propios da década de 1990. Entre eles destacan Martín Veiga, Luísa Villalta, Arturo Casas e os seguintes:

- **Miro Villar** (Cee, 1966) creou unha obra na que mediante metros clásicos trata motivos contemporáneos. Destacan os seus libros *Ausencia pretéritas* (1992) -no que se evocan diferentes estadios dunha relación amorosa que non se desexa rematar-, *42 décimas de febre* (1994) -cun ton máis lúdico-, *Equinoccio de primavera* (1998) -obra dividida en cadernos-, *Mar de rostros* (2002) e *De gandeiros* (2002).
- **Gonzalo Navaza** (Lalín, 1957) escribiu *Fábrica íntima* (1991), *A torre da derrotA* (1992) -de construción palindrómica como se observa no propio título- e *Cartografía básica* (2002).

5.3. Liñas temáticas da poesía dos noventa

É posible agrupar os poetas desta década tendo en conta a súa postura con respecto á linguaxe, a ferramenta que empregan para crear a súa obra. Deste xeito, polas características da lingua utilizada distínguense tres grupos: o discurso natural, o discurso libertario e o discurso hermético.

5.3.1. O discurso natural

Os poetas que cultivan este emprego da linguaxe mergúllanse no mundo cotián e mesmo degradado e botan man de rexistros conversacionais. A súa poesía é intelixible e emotiva, pois a linguaxe empregada é directa, coa finalidade de atraer o lector e implicalo no poema. Pódense incluír aquí escritores de xeracións precedentes, como Ana Romaní, e outros como Enma Couceiro, Fran Alonso, Estevo Creus e Rafa Villar.

- **Rafa Villar** (Cee, 1968) insiste en tratar na súa obra os temas do erotismo, a reflexión temporal e a preocupación política, todo isto mesturado cunha recorrente figuración marítima e unha linguaxe intensamente simbólica. Cabe salientar os libros *Liques de memoria* (1992), *A sotavento dunha singradura* (1995), *Casa ou sombra* (1997), *Illa dentro* (1998) e *Migracións* (2008).

5.3.2. O discurso libertario

Nesta modalidade póñense en evidencia os prexuízos e implicacións da linguaxe recibida. Esta é un instrumento de poder, de dominio; deste xeito, ao contrariar os canons e clichés establecidos, a lingua pode converterse tamén nunha forza emancipatoria e nunha forma de resistencia. Poden incluírse neste grupo poetas de tendencias anteriores como María Xosé Queizán e tamén Lupe Gómez, Olga Novo, o colectivo Ronseltz e Yolanda Castaño.

- O **colectivo Ronseltz**, constituído por un grupo de mozos entre os que figuran Xoán C. Rodríguez, Serxio Iglesias, Miguel A. Montes, Xavier Cordal e Manuel Cortés, realiza unha revisión dos modelos dominantes na literatura galega evitando os estereotipos pola vía do humor e a parodia.
- **Yolanda Castaño** (Santiago de Compostela, 1977) publicou *Elevar as pálpebras* (1995), *Delicia* (1998), *Profundidade de campo* (2007), etc. Na súa obra percíbese unha evolución desde a experiencia adolescente e as vivencias eróticas ata a denuncia do consumismo e a reflexión sobre a beleza física, as aparencias e as súas consecuencias.

5.3.3. O discurso hermético

A caracterización de hermético non reviste ningunha connotación negativa, pois alude simplemente á difícil intelixibilidade deste tipo de poesía. Isto é debido ao seu extremado cultismo, ao seu carácter denso e autorreflexivo, á ausencia de orde lóxica das secuencias, ao desvío da norma e á polisemia. É posible inserir nesta corrente a Xabier Cordal, María do Cebreiro, Manuel Outeiriño, Anxos Romeo e Chus Pato.

- **Chus Pato** (Ourense, 1977) tematiza a necesidade do autoconhecimento recuperando o silenciado e o utópico e reclamando a liberación política e persoal. Na súa obra preséntanse desde poemas monoversais a outros que ocupan varias páxinas, pasando por *estilemas*, dous versos compostos dunha única palabra ou frase de carácter moi efectista. Escribiu *Urania* (1991), *Nínive* (1996), *m-Talá* (2000), *Hordas de escritura* (2008), na que se aprecia a mestura ou hibridación de xéneros, etc.

6. Poetas e tendencias actuais máis relevantes

Abranguer todos os poetas existentes na actualidade é imposible e a falta de perspectiva que provoca a proximidade no tempo só permite presentar algunhas tendencias comúns e algúns nomes destacados que acompañan hoxe en día aos autores anteriores, dos que xa se mencionaron as últimas publicacións.

Os cultivadores da lírica exploran na actualidade os eidos da hibridación de xéneros, das variedades conversacionais da lingua, da reivindicación, da poesía feminina, etc. Destacan Eduardo Estévez, Carlos Negro, Celso Fernández, María Lado, Alberte Morán, Lucía Novás, Marta Dacosta, Séchu Sende e algúns outros non menos importantes que constrúen unha variada paisaxe poética que ampara a esperanza dun futuro prometedor.